کوردستانی نوێ
ساڵی چواردەهەم-ژمارە (٣٧٧٣) دووشەممە ٢٠٠٥/٩/١٢
No: 3773 Monday 12/9/2005

دوای تیرۆر

و: هێمن مەحمود

(ئەکبەر ئەحمەدو بریان فورست) سەرپەرشتیی نووسینی ئەم کتێبەیان کردووە، کەیەکەمیان مامۆستای کۆرسی (ئیبن خەلدوون)ە بۆ دیراساتی ئیسلامی و هەروەها مامۆستای پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکانیشە لەزانکۆی ئەمریکی لەواشنتۆن، دووەمیشیان مامۆستای یاساو دادگەری و کۆمەڵگایە لەهەمان زانکۆی ئەمریکیدا.

زۆرێك لەگەورە سیاسییەکان و لێکۆڵەرەوە ئەمریکاییەکان بەشداریی نووسینی ئەم کتێبەیان کردووە، بۆنموونە (زبیغنیو بریجنسکی، جوزێف نای، بنیامین باربر، برنارد لویس)و لەبیرمەندە ئیسلامی و عەرەبەکانیش (مەحمود خاتەمی، ئەمیر حەسەن بن تەلاڵ، نور الحسین-ی شاژن) هەروەها (کوفی ئەنان)ی سکرتێری گشتیی نەتەوە یەکگرتووەکانیش.

ئەم کتێبە لەپێشەکییەك و بیست و هەشت بەش پێکدێت، هەردوو سەرپەرشتیار پێشکەشییەکەیان بۆ نووسیوەو بەناونیشانی (رووەو سەدەی بیست ویەکێکی زیاتر مەدەنی و شارستانی) کەتیایدا هاتووە: رووداوەکانی (١١)ی سێپەتەمبەر، خەڵکی لەهەموو جیهاندا ناچارکرد کەچاویان بکەنەوەو رووبەرووی ئەو مەترسییە ببنەوە کەیەخێی گرتوون، لەجیهانێکدا کەچیدی شوێنی متمانە نییە.

کەئەمەش ئێمەی ناچارکردووە کەئەم پرسیارانە بخەینە روو، ئایا رق لێبوونەوە لەکوێوە دێت..؟ هۆکارەکانی چین..؟ چۆن دەتوانین پێکدادانی شارستانییەتەکان تێبپەڕێنین..؟ چۆن دەتوانین

بۆ ئەوەی تاوانی (١١)ی سێپتەمبەر جارێکی تر دووبارە نەبێتەوە، پێویستە چارەسەر بۆ هەموو ئەو هۆکارە نێگەتیڤانە بدۆزینەوە کەوایکردووە نیوەی مرۆڤایەتی رقی لەنیوەکەی دیکە ببێتەوە

رووداوێکی گەورەی وا بکەینە دەروازەیەك بۆ گفتوگۆی شارستانییەتەکان..؟ چۆن دەتوانین پێشتر رووبەرووی هەرەشەکانی زەمەن ببینەوە..؟

چۆن دەتوانین میللەتان و رۆشنبیرییەکان و ئایینەکان لەیەك نزیکبکەینەوە..؟ هەر لەبەر ئەم هۆیانە هاوکارە ئەکادیمی و سیاسییەکانمان بانگهێشت کرد بۆ دیدارێکی فراوان بۆ گفتوگۆکردن دەربارەی ئەم هەموو بابەتانەو لەبەختی ئێمەش هەموویان بەدەم داواکەمانەوە هاتن و ئەم کتێبەی لێ بەرهەمهات.

ئێمە چەند بابەتێکمان تاووتوێ کردووە کەگرنگترینیان: هۆکارەکانی پێکداکێشانی جیهانی رۆژئاوایی و جیهانی ئیسلامی، هەروەها رۆڵی ئایین لەم پێکداکێشانەدا، یان راستتر ئەو تێگەیشتنە هەڵەو خراپەی هەیە بۆ ئایین نەك خودی ئایین خۆی.

دووەم سەرپەرشتییارەکە بەردەوام دەبن و دەڵێن: بەشداربووان لەسەر ئەوە کۆکن کەهۆکارەکانی نائارامی و ململانێکان لەجیهاندا دەگەڕێتەوە بۆ هەژاری و برسێتی و سەرکوتکردنی سیاسی، هەروەها لەدەستدانی ئازادییە سەرەکییەکان لەچەند ناوچەیەکی فراوانی جیهاندا، بەتایبەتییش لەجیهانی عەرەبی ئیسلامی و ئەفریقیای رەش و ئاسیاو ئەمریکای لاتیندا.

بەشداربووان دەڵێن کە: دەمارگیریی ئایینی بەرهەمی ئەو هۆکارانەیە، هەروەها بەرهەمی جەهل و نەخوێندەواری و تێگەیشتنی هەڵیە لەناوەرۆکی پەیامە ئایینییەکان، جا بۆیە بۆ ئەوەی تاوانی (١١)ی سێپتەمبەر جارێکی تر دووبارە نەبێتەوە، پێویستە کەچارەسەرێك بۆ هەموو ئەو هۆکارە سلبییانە بدۆزینەوە کەوایکردووە نیوەی بەشەرییەت رقی لەو نیوەکەی دیکە ببێتەوە.

پرۆفیسۆر (راجوهان غاندی)ی نەوەی (مەهاتما غاندی) لەیەکێك لەبەشەکانی کتێبەکەیدا دیاردەی دەمارگیریی ئایینی لەیەکێك لەبەشەکانی کتێبەکەیدا لەژێر ئەم ناونیشانەدا شیدەکاتەوە: (داخستنی بەشەکانی دوژمنایەتیی نێوان هیندۆس و موسڵمانەکان)، پرۆفیسۆر (غاندی) مامۆستای (زائر)ە لەزانکۆی (ئیلینۆی)ی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا و وانە لەزانستە سیاسییەکاندا دەڵێتەوە.

هەروەها نێودەوڵەتییش بەوە ناسراوە کەچالاکیی لەبواری مافەکانی مرۆڤدا جا بۆیە مۆمی نەکوژاوەی لەدەستی باپیرە گەورەی وەرگرتووەو نەیهێشتووە بکوژێتەوە، دەڵێت: بەردەوام هەوڵی ئەوەم داوەو لەگەڵیەتیمەوە ویستوومە کەخاڵی بەیەکگەیشتنی نێوان موسڵمان و هیندۆسەکان بم، هەروەها لەنێوان هیندو پاکستاندا، من پەیوەندییەکانی نێوان هەردوولام بەهێزدەکرد، هیچ گومانێکیش لەوەدا نییە کەباپیرەم (مەهاتما غاندی) رۆڵێکی گەورەی گێڕاوە لەهاندانم بۆ ئەم کارانە، ئەوەی ئاشکراشە کەئەو لەسەر دەستی هیندۆسییەکی توندرەوو لەساڵی (١٩٤٨)دا دەکوژرێت کەبرای وابووە زیاد لەپێویست مۆجامەلەی موسڵمان و پاکستانییەکان دەکات بۆیە کوشتوویەتی، ئەوکات تەمەنی من دوانزە ساڵ و نیو بووە، هەر بۆیە دەبێت بەپێشرەوو نموونەیەکی من.

لە و ا قعیشد ا باپیرەم هەر لەمنداڵییەوە هەتاکو مردنی ژیانی خۆی تەرخانکردبوو بۆ چەسپاندنی پەیوەندییە (هیندۆسی-ئیسلامی)یەکان، بۆیە لەلایەن توندرەوەکانی هەردوو لایشەوە خۆشیان ناوێت.

پرۆفیسۆر بەردەوام دەبێت و دەڵێت: بەڵام دەبێت دان بەوەدا بنێم کەسەرەرای وانەکانی باپیرەم هەندێك رق و حیقدم هەڵگرتبوو بەرامبەر وڵاتە هاوسێکەمان (پاکستان) وامدادەنا کەئەو دوژمنی ئێمەیە، لێرەدا چیرۆکێك دەگێڕمەوە بۆ بەڵگەی ئەوە، تەمەنم (١٦) ساڵان بوو لەساڵی (١٩٥١)دا کاتێك بیستم (لیاقەت عەلی خان) کوژراوە، کەئەو کاتە سەرۆك وەزیرانی پاکستان بوو. لەبەردەمی خەڵکیدا خۆشحالیی خۆم دەردەبڕی، دەموت وایە کەهەر بەراستی کوژرابێت و رزگاری نەبووبێت لەو هەوڵی کوشتنەی کەبۆی دراوە، لەو کاتەدا یەکێکیان بەشێوەیەکی سەیر سەیری کردم، هەستم بەشەرمەزاری و ریسوابوون کرد، بۆچی خۆشحاڵ بم بەکوشتنی یەکێك کە لەهەموو ژیانیدا هیچ ئازارێکی نەداوم.

ئەم هەموو دەمارگیرییە بۆچی، لەو ساتەوە ئەو پرسیارانەم لەخۆم کرد، هەروەها بوو بەهۆی گومانکردنیشم لەهەموو ئەو بیروباوەرانەی کەبانگەواز بۆ رق لێبوونەوەو حیقد دەکەن: واتا رق لێبوونەوە لەهەموو ئەوانەی کە لەرووی ئایین و عەقیدەو نەتەوەوە لێمان جیاوازن.

هەروەها دەڵێت: لەو کاتەوەو تاکو ئەمڕۆ هەوڵی ئەوە دەدەم کەگفتوگۆ لەنێوان هیندو پاکستاندا بەردەوامیی پێبدەم، لەم ساڵانەی دوایی‌شدا هەوڵی نزیکخستنەوەی جیهانی ئیسلامی و رۆژئاوا دەدەم، کاتێك کە (١١)ی سێپتەمبەر رویدا من لەگەڕەکێکی باشووری نیودەلهی بووم، خوشکەکەم تەلەفۆنی بۆ کردم وتی تەلەفزیۆنەکە بکەرەوە، رووداوێکی ترسناك لەئەمریکا رویدا، منیش بەگوێیم کردو وەك هەموو خەڵکی چەندین کاتژمێر لەبەرامبەری تەلەفزیۆنەکەدا دانیشتم، لەکارەساتێکی وادا دڵم لەگەڵ ئەمریکاییەکاندا بوو، لەپەرچەکرداری سەرۆك (بوش)یش گەیشتم لەبەرامبەر ئەم کارە تاوانکارییەدا.

سەرەتا لەسەرۆك (بوش) گەیشتم و وتی: ئەوە شتێکی رێگاپێدراوە، چونکە ئەمریکا لەخاکی خۆیدا پەلامارداراوە، بەڵام دواتر لەوە نەگەیشتم کاتێك پەرچەکرداری ئەمریکاییەکان گۆردرا بۆ ئایدیۆلۆژیا یان ستراتێژێکی گشتگیر. هەر بەتەنها شەری دژ بەتیرۆر چارەسەر نییە، بەڵکو پێویستە شەر دژبە هۆکارەکانی تیرۆریش رابگەیێنرێت و تاوەکو ئێستاش چارەسەرێکی عادیلانە بۆ کێشەی فەلەستین نەدۆزراوەتەوە، دواتریش هەژارییەکی بەربڵاو لەوڵاتانی باشوور هەیە، بەتایبەتی لەجیهانی ئیسلامیدا.

(بەرنارد لویس)ی رۆژهەڵاتناسی بەنێوبانگیش بەشێکی بچووکی بەناونیشانی (بەیەکدا کێشانی شارستانییەتەکان یان گفتوگۆی شارستانییەتەکان..؟)و تیایدا هاتووە بەمانایەك لەمانا کان دەتوانم بڵێم: لەو کاتەوەی کەشارستانییەتەکان یان رۆشنبیرییەکان لەسەر زەویی پەیدابووە، تاکو ئێستا گفتوگۆ لەنێوانیاندا بەردەوامە، ئەو راستە کەزۆربەی جار رووبەرروو بوونەوەیان زیاتر دوژمنانە بووە و زۆرجاریش پێکداکێشان بووە تاکو گفتوگۆ، بەڵام هەموو جار وا نەبووە، بەڵکو گفتوگۆ رویداوەو دواتر وەستاوەو پچڕ پچڕ بووەو سوودیان بۆ یەکتری تیادا بووە.

تەنانەت ئەو کاتەشی لەشەردا بوون لەگەڵ یەکتریدا فیکرو بەهرەکانیان لەگەڵ یەکتریدا ئاڵوگۆڕ کردووە، جا بۆیە گفتوگۆ بەچەندین جۆری جیاواز بەردەوامبووە. بەناوبانگترین ئەو رووبەرروو بوونەوە رۆشنبیرییانەش لەمێژوودا، لەنێوان ئیسلام و مەسحییەتەدا بووە.

لەسەرەتادا بارودۆخەکە بێ کێشەو پرشنگدار نەبووە، پێکداکێشانەکان توندترینیان بووە، شەرەکان یەك لەدوای یەك بەردەوام بووە، بۆ بیرخستنەوە باسی شەرەرەکانی ئەمەوییەکان و عەباسییەکان و حەمدانییەکان لەگەڵ رۆمدا دەکەین: واتا ئیمپراتۆرییەتی بیزەنتیی مەسیحی کەدەستی گرتبوو بەسەر تورکیاداو پایتەختەکەی قوستەنتینییە بوو و کەدواتر دەبێت بەتەستەنبوڵ.

دواتر لەسەدەکانی ناوەراستدا شەری خاچپەرستەکان دەستپێدەکات و بەدوایشیدا شەری شەرەکانی عوسمانی و ئەورووپاییەکان تاکو سەدەی حەڤدەهەمین. نابێت شەری ئەندەلوسمان لەبیربچێت کە لەلایەن مەسیحییەکانەوە وەدەست دەهێنرێتەوە، هەردوای ئەوەش شەرەکانی ئیستیعمارییەت دەستپێدەکات، لەو کاتەوەی کە(ناپلیۆن) هەڵەتەکەی دەستپێدەکات و بەشەرەکانی ئازادیی نیشتمانیی کۆتایی دێت لەپەنجاکان و شەستەکاندا، بەڵام نابێت کەپەیوەندییە نێوان ئەورووپاو جیهانی ئیسلامی بچووکبکەینەوە بۆ شەرو پێکدادانی شارستانی یان ئایینەکان، بەڵکو بەدرێژایی سەدەکان تاکو ئێستاش کارلێکی رۆشنبیریی و زانیاریی گەورە لەنێوان هەردوو لادا رویداوە.

هیچ کەسیش گومانی لەزانیاریی عەرەبی و فەلسەفەی ئیبن روشد نییە سەبارەت بەئەورووپا، هەڵسانەوەکە بەوەی یەکەمجارییەوە لەسەدەی سیانزەهەمدا.

وەك چۆن هیچ کەسیش نکووڵیی لەگرنگیی تازەگەریی ئەورووپا و ئەو رۆڵەی ناکات لەبەئاگاهاتنەوەی جیهانی عەرەبی ئیسلامیی دا گێراوییەتی لەسەدەی نۆزدەدا.

بەجۆرە وەك چۆن لەسەدەکانی ناوەراستدا عەرەب مامۆستای ئەورووپا بووە، ئێستا ئەوان خوێندکاری ئەورووپاییەکانن. ئەمەش مانای وایە کەپەیوەندییەکان هەر بەتەنها شەر یان مللانێ نەبووە، بەڵکو زۆرجار گفتوگۆو کارلێککردن بووە، بەڵام (نور الحسین)ی شاژن بەشێکی لەژێر ناوی (ئاسایش لەرێگای گفتوگۆوە) نووسیوەو تایدا دەڵێت: دە ساڵ بەسەر وتارەکەی (سامۆئیل هانتینگتۆن)دا تێپەڕیوە (پێکدادانی شارستانییەتەکان-١٩٩٣)، ئەو کاتە من و (مەلیك حسێن)ی مێردم لەواشنتۆن بووین، کەیەکەم سەردانی رەسمی بوو لەسەردەمی (کلینتۆن)دا. شەری کەنداو کۆتایی هاتبوو، بەڵام پەلاماری ئاسمانییەکانی ئەمریکا بۆ سەر پێگە عیراقییەکان هێشتا هەر بەردەوام بوو، وەزیری دەرەوەی ئەمریکا (وارن کریستۆفەر) پێیوتین کە: سەرۆك کلینتۆن فەرمانی بەم لێدانە کردووە دژ بەناوەندەکانی هەواڵگریی عیراقی، چونکە نەخشەیان بۆ تیرۆرکردنی سەرۆك (بوش)ی باوك داناوە، لەوکاتەی سەردانی وڵاتی کوێت دەکات، دوای نەمانی لەکۆشکی سپی دا، دواتر رێککەوتننامەی (ئۆسلۆ) هات کەوامان دەزانی ئاشتیی لەناوچەکەدا دەچەسپێت و شەر نامێنێت، بەڵام هیواکانمان بەدێ نەهات.

ئایا ئەوە بەهۆی پێکدادانی شارستانییەتەکانەوەیە یان بەهۆی پێکدادانی بەرژەوەندییە سیاسییە جیاوازەکان و دژ بەیەکەکانە..؟ پێدەچێت ئەگەری دووەم بێت. دواتر شاژن دەڵێت: هیچ گومانێك لەوەدا نییە کەجیاوازییەکی شارستانی لەنێوان ئەمریکاو رۆژهەڵاتی ناوەراستدا هەیە، ئینکاریکردنی ئەمەش هیچ مانایەکی نییە، بەڵام نابێت هەموو کێشەکان بچووك بکەینەوە بۆ ململانێی شارستانییەتەکان، وەك چۆن پرۆفیسۆر (هانتینگتۆن) بانگەشەی بۆ دەکات، بەڵکو چەندین کێشەی سیاسیی هەڵواسراو هەیەو چارەسەر نەکراوە، لەپێشەوەیانەوە کێشەی فەلەستین، ئەگەرێت و چارەسەر بکرێت ئەوا ئەو بۆشاییە گەورەیەی لەنێوان ئەمریکاو گەلانی ناوچەکەدا هەیە، بچووکتر دەبێتەوە، بەڵام پرۆفیسۆر (زبیغینیۆ بریجنسکی)ی راوێژکاری ئاسایشی نەتەوەیی ئەمریکا لەسەردەمی (کارتەر)دا بەرواى وایە کەئاسایشی تەواوەتیی لەجیهانی ئێستاماندا جگە لەئەفسانەیەك هیچی دیکە نییە، هیچ یەکێکیش ناتوانێت ئاسایش بۆ خۆی یان بۆ کۆمەڵگاکەی لەسەدا سەد دابین بکات. ئەمریکاش دوای (١١)ی سێپتەمبەر وەك پێشوو پارێزراو نییە یان وەك چۆن گومانی دەکرد، بەڵام دەتوانین بەرێژەیەکی گەورە ئاسایش دابین بکەین، ئەگەر بێت و ئامادەیی و ئامادەکاریی خۆمانمان پێشتر کردبێت، بەڵام بەلاهووتی کردنی کێشەکە لەلایەن سەرۆك بوشەوە راست نییە، هەر وەك چۆن دابەشکردنی جیهان بۆ بەرەیی شەرو بەرەیی خێر دابەشکردنێکی ئاسان و کەوتووەتەوە، جیهان زۆر لەوە تێکئاڵۆزکاوترە و ناتوانین لەرەش و سپیدا بچووکی بکەینەوە..؟

چەندین ناوچەی (رمادیە) لەو نێوانەدا هەیە.

بریجنسکی بەردەوام دەبێت و دەڵێت: هیچ شتێکی تێدا نییە کە لەوەدا راستە تیرۆریستەکان لەهەر کوێیەك بن لەناویان ببات، چونکە ئەوانە کەسانێکی نەخۆشن لەرووی عەقڵەوەو چاوەروانی چاکەیان لێ ناکرێت، هەر بەتەنها تیرۆریشە هۆی مانەوەیان، بەڵام پێویستە هەوڵی چارەسەرکردنی ئەو هۆکارە ئابووری و سیاسی و رۆشنبیرییانە بدیەن کەبوونەتە هۆی دەرکەوتنیان.

تیرۆ هەر لەخۆیەوە دوست نابێت، بەڵکو زەوییەکی پێویستە بۆ ئامادەکردنی و تێرکردنی، زۆر گرنگی پێ نەدانی سەرۆك بوش بەم هۆکارانە مانای وایە کەنوقسانییەکی گەورەیە هەیە لەستراتیژی رووبەرروو بوونەوەی پەتای تیرۆردا.
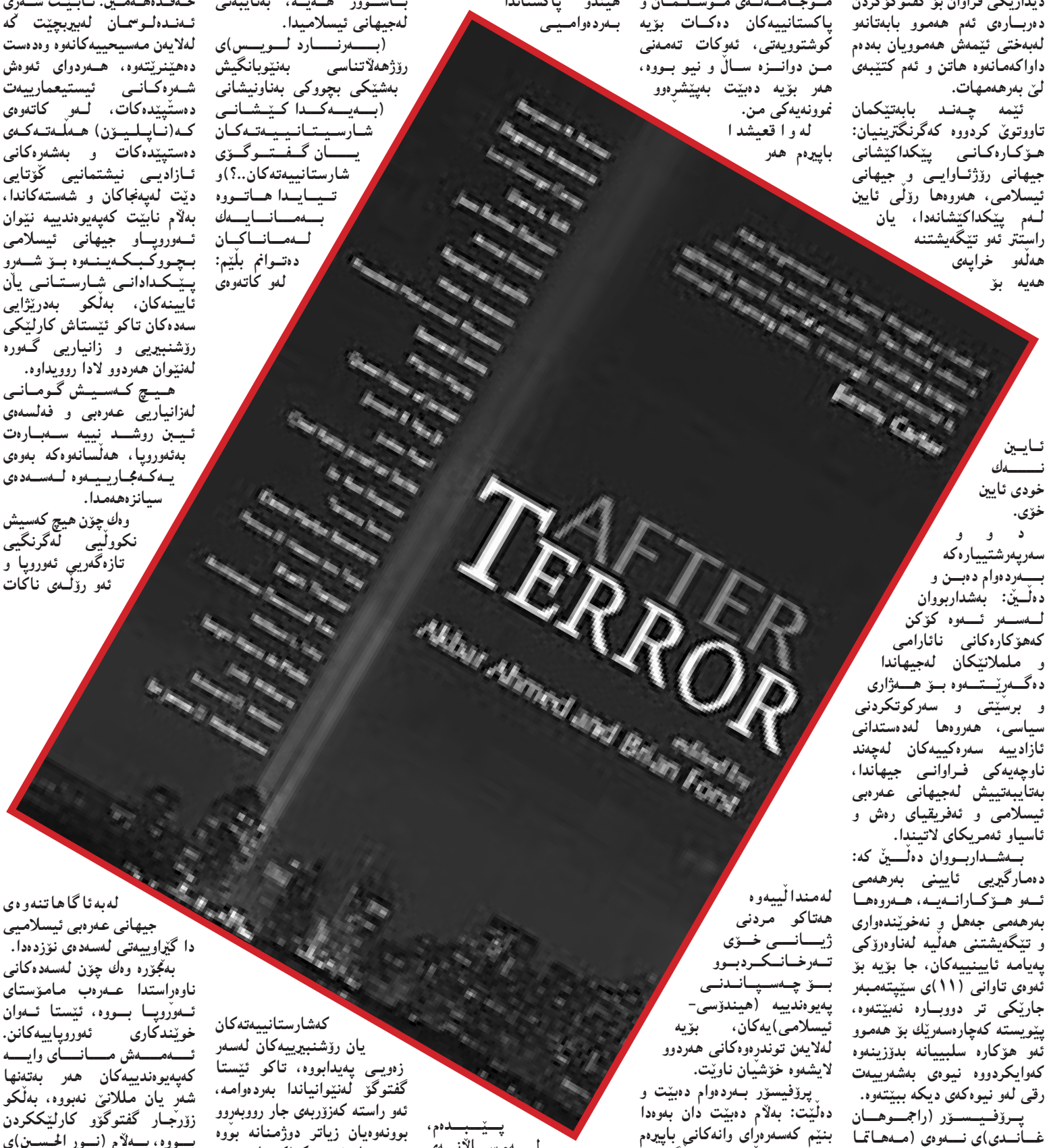
ناوی کتێب: دوای تیرۆر..
بڵاوکەرەوە: بولیتی پریس-کامبردج-٢٠٠٥.
ژمارەی لاپەرەکان: ١٩٦
لاپەرەی قەبارە گەورە.
سەرچاوە: سایتی (البیان)..